

РЕАЛІЗАЦІЯ ДУШЕВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК СЕНС ЖИТТЯ У ФІЛОСОФІЇ ЙОГАНЕССА ГЕССЕНА

Й. Гессен, маловідомий у філософських колах філософ, католицький священник, який присвятив свої роздуми проблемі сенсу життя. Творчий шлях філософа припав на розквіт тоталітаризму та фашизму в Європі, і саме ця тенденція викликала велике занепокоєння Й. Гессена майбуттям людини та поступу людських цінностей. «Сенс життя» - це одна із найвідоміших його праць, яка присвячена цій проблематиці.

На думку філософа найвагоміше питання філософії – це питання сенсу життя, яке є найістотнішим з-поміж усіх життєвих проблем: «Це питання таке важливе, що уникнути його просто не можливо. Ухилитися, відвернутися від нього нам не вдається. У житті кожної людини бувають години, коли воно владно проникає в її свідомість. Людина відчуває, що її торкнулася, зачепила таємниця життя». [2, с.11] Мислитель розмірковує над тим, що людина приходить в це життя лише на коротку мить, дорога людина – це дорога до смерті. Переживання екзистенційної самотності людини у світі наближує Йоганесса Гессена до переживань А. Блаженного, Б. Паскаля та відчуття абсурдності буття А. Камю, «буттям-до-смерті» М. Гайдеггера. Філософ розуміє, що в житті людини надзвичайно багато випробувань, які спонукають її замислитися над питанням сенсу її власного буття. Невдачі й незгоди, страждання, недуги і смерть – саме ці зовнішні чинники ведуть людину шляхом сумніву щодо сенсовості буття.

Й. Гессен закликає людину свідомо ставити питання сенсу життя, оскільки у цьому полягає сутність людини: «Ставити і послідовно намагатися знайти на нього відповідь - у цьому полягає суть людини, принаймі освіченої людини» [2, с.11] За думкою Й. Гессена, однією з найважливіших завдань людини – це потреба укорінення людини у бутті. Згадаємо думку, П. Гуревича, який зазначає, що людство озброєне знаннями, але «позбавлене землі під ногами». [3, с.5] Так, якщо П. Гуревич веде мову насамперед про науково-технічні знання, Й.Гессен звертається до світоглядних і життєвих засад, які «... самотужки добуті, виборені і сформовані завдяки власним духовним зусиллям...», є вкоріненими в глибинах особистості. [2, с.12] Нагадаємо, що розвинута концепція укорінення людини у бутті належить С. Вейль, розгорнутий виклад якої ми знаходимо у праці «Укорінення».

Зазначимо те, що Й. Гессен застерігає людину від загроз, які її чатують на неї і наголошує на потребі самостійного вдумливого мислення, яке здатне дати самостійну оцінку подій життя: «У більшості людей, зокрема й у значної частини так званих освічених людей, світоглядні й життєві засади – це, на жаль, усього лише результат виховання, традицій, звичаїв, впливу оточення». [2, с.11] Розуміння природи тоталітаризму змушує його наголосити на могутності влади преси, яка здатна формувати небезпечні ідеали та ілюзорні цінності. Ця думка Й. Гессена наближає його до логіки мислення Ф. Хайєка. Формування тоталітарної держави та механізми її функціонування показані мислителем у праці «Шлях до рабства» (1941р.). Він показав, що велику роль у відтворенні тоталітарних порядків відіграють відповідні механізми комунікації. «Таким чином, – пише Ф. Хайєк, – факти й теорії стануть такою самою невід'ємною частиною ідеології, як і питання моралі. Й усі канали розповсюдження знань – школа й преса, радіо і кінематограф – будуть використані виключно для пропаганди таких поглядів, які незалежно від їхньої істинності будуть служити зміцненню віри у правоту влади. При цьому будь-яка інформація, здатна посіяти сумніви або породити коливання, виявиться під забороною. Єдиним критерієм припустимості тих чи тих повідомлень стане оцінка їхнього можливого впливу на лояльність

громадян. Коротше кажучи, ситуація за тоталітарного режиму буде завжди такою, якою вона буває в інших країнах лише під час війни. Від людей приховуватимуть усе, що може викликати сумніви в мудрості уряду або зародити до нього недовіру...В результаті не залишиться буквально жодної галузі, де не буде здійснюватися систематичний контроль інформації, спрямований на повну уніфікацію поглядів». [11, с.134].....

Незважаючи на зовнішні негаразди, на думку мислителя усі наші вчинки вказують на те, що життя не позбавлене сенсу і буття не є «духовною пустелею, суцільною великою безглуздістю ... у світі цілковитої безглуздості, ми не мали б жодного уявлення про мету та призначення й не могли б прагнути і діяти». [2, с.13] Таким чином, оскільки людина має мету та спроможна до дії це вказує на те, що життя не позбавлене здорового глузду. Думки Й. Гессена співзвучні роздумам українського філософа Ф. Прокоповича, який міркує так: «Кожна мета має значення добра: все діє з метою, і якась остання мета людських дій; це найвище добро, або найвище щастя». Людина є людиною тому, що здатна ставити мету свого життя, вона є вільною у виборі цілей, яких намагається досягнути. [8, с.513]

Аналізуючи думки Й. Гессена, приходять на думку слова сучасного мислителя Ж. Липовецького. У творі «Ера порожнечі», аналізуючи сучасний йому світ, він зауважує, що для людина сучасної доби зусилля більше не в моді, «оскільки все, що підлягає суворій дисципліні, знецінено на користь культу бажання та його негайного вдоволення». Можна стверджувати, що людина сьогодення робить спробу повного виправдання діагнозу Ніцше про сучасну тенденцію плекати «слабкість волі», сприяти анархії імпульсів або тенденцій і відповідно втраті центру ваги, навколо якого обертається все. [6] Мета життя таких людей, згідно Й. Гессена «... у гонитві за грішми, у досягненні якомога блискучішого становища, у якомога повнішому задоволенні бажань». [2, с.20] Людина, описана Ж. Липовецьким і Й. Гессенем, збивається на манівці.

Й. Гессен як платонік зазначає, що поряд зі світлою волею у людині криється темна природна воля, яку можна назвати «волею владною або матеріальною» і саме ця нижча воля «всіляко сковує вищу». [2, с.37] Й. Гессен зосереджує нашу увагу на тому, що щастя людина зазнає тоді «... коли відчуває своє внутрішнє зростання, збагачення, коли вона чим далі вдосконалюється». [2, с.21] Правда, вартує згадати думку Ф. Прокоповича, що людина для щастя має бути «... розумом чудовою, й волею бездоганною, й здоров'ям обдарованою тілесним...» [8, с.129] Умовою суспільного щастя, згідно мислителя, є досягнення певного матеріального рівня, яке він пов'язує з сумлінною працею як обов'язком щодо родини, суспільства та себе. Й. Гессен підкреслює: для того щоб зрозуміти своє призначення у світі людина потребує духовного зусилля з метою заглянути у свій внутрішній світ, вдатися до самоусвідомлення й духовного самоспоглядання. Філософ вважає, що прислухавшись до глибин нашого ества ми почуємо голос, який проголошує: «Стань тим, ким ти є». [2, с.13] Цей заклик співзвучний з вимогою І. Канта, яка полягає в тому, що людині треба знати, ким їй бути, щоб стати людиною. Й. Гессен неначе промовляє молитву і закликає людину: «Воістину: “Перед кожним стоїть образ того, чим він має стати, і поки він цим не став, цілковитого спокою йому не знати». [2, с.21]

Філософ високо цінує аристократичність думки Ф. Ніцше, а саме наголошує на словах Ф. Ніцше: «Людина – це те, що треба подолати». [7, с.11] «Земля змаліла і на ній вистрибує остання людина, роблячи все мізерним...». [7, с.16] Устами Заратустри Ф. Ніцше проголошує: «Я хочу навчити людей сенсу буття. Твій сенс - надлюдина – блискавка з темної хмари людства». [7, с.19] Як бачимо має місце «*consensus sapientium*» (лат. = згода мудрих умів). Й. Гессен звертається за аналогією своїм думкам до Платона і заявляє: «Людина – купка порошу, на якій мерехтить промінь вічності! Людина – копія божества!

Цим водночас визначено її найвище покликання: людина має плекати в собі щораз чистішу і виразнішу божественну копію, щоб стати дедалі дужче схожою на свій прообраз». [2, с.23] Якщо звернутися до Гете за підтримкою, то можна сказати його словами, що найвищий обов'язок людини – роздмухувати у своєму естві іскру Божу. Німецький філософ закликає замислитися нас над тим, що людина може прожити одне життя і обов'язок людини полягає в тому, щоб «здійняти все високе й величне, усе добре й божественне ...», що людина має в собі. [2, с.20] Така думка співзвучна з роздумами М. Гайдеггера про «буття-тут-і- тепер», який закликає людину цінувати хвилини свого життя і не жити минулим, яке вже пройшло і не втікати в майбутнє, з яким нас пов'яже лише надія; теперішня мить – ось в чому унікальність нашого життя. Мислитель роздумує над тим, чи може служіння спільноті бути найвищою метою, до якої має прагнути людина. Й.Гессен, як і С. Франк дає заперечну відповідь. Людина, реалізуючи своє призначення у світі, зокрема розкриває свої соціальні задатки і сили. На думку Й. Гессена між самореалізацією і відданістю служінню спільноті, немає суперечності, але все ж-таки домінуючим є самовдосконалення, оскільки «самовдосконалення ... означає пряме заперечення культу власного «я», егоїзму, бо разом воно означає й реалізацією соціальної людини, спільнісної людини в нас». [2, с.24] Людина, яка прагне служити іншим є високоморальною та духовною, але в той же час не володіє сліпою гординою і не ставить перед собою завдання змінити світ. С. Франк наголошує, що сенс життя людини, «знайдений через співучасть у великих спільній справі, яка повинна спасти світ, необгрунтований». [10, с. 138]

Висловимо думку, що насамперед людина має думати про своє удосконалення, потребу передати своїм дітям через виховання причетність до цінностей духовного блага, навчити, що любов і повага можуть іти маленькими, невидимими щоденними кроками. Й. Гессен відзначає: « Не кожна людина спроможна й не кожна зобов'язана присвятити себе мистецтву чи науці, реалізовувати логічні й естетичні цінності. Але кожна може і повинна реалізовувати цінності етичні, стати доброю, шляхетною людиною, високоморальною особистістю». [2, с.26] Й. Гессену близький категоричний імператив І. Канта, оскільки він ставить вимогу «ти повинен» вище над правом «ти можеш». Й.Гессен закликає: «Стань повноцінною людиною насамперед в етичному сенсі» [2, с.27] Філософ підтверджує влучність заповіді Канта: «Роби те, завдяки чому ти стаєш достойний бути щасливим» Згідно Канта, у світі, та й поза ним нема нічого такого, що можна було б без застереження назвати добрим, - крім лише доброї волі. [4, с.421] В основі сенсу життя, на думку Й. Гессена лежать цінності і найголовніша цінність людини, якої вона прагне, визначає особливість буттєвості людини. Можна сказати, що певні цінності людського життя є смислами, які є множинними, але потреба збагнути «якої головної цінності повинна прагнути людина, у чому її найвище призначення» визначає направленість сенсу життя людини. [2, с.17] Філософ зазначає, що людині притаманний потяг до зростання та удосконалення і в підсумку людина має прагнути здійснити ідею «людина». Відзначимо, що у теперішній час людина не завжди має потяг до самозростання, переважно пересічна людина втратила бажання до духовного поступу. «Остання людина» проти якої так пристрасно виступав Ф. Ніцше, заслуговує на зневагу, оскільки це людина, яка втратила ідею «людина» або перебуває в процесі її втрати. Мислитель вірно наголошує на тому, що є багато людей, які не мають коріння, «... живуть поверхневим життям, позбавленим внутрішнього суті і змісту. Вони розчиняються в клопотах та насолодах буднів і зовсім не усвідомлюють власного призначення». [2, с. 20]

Й. Гессен наголошує на тому, що сенс життя полягає в служінні цінності та їх реалізації, особливо цінностей морально-доброго, «... бо тільки реалізуючи їх, людина

виконує своє призначення – здійснює ідею морально повноцінної особистості. [2, с. 28] Філософ полемізує з представниками ціннісного скептицизму та релятивізму і намагається знайти внутрішні суперечності у їх судженнях, які полягають у тому, що заперечуючи існування цінностей, скептики самі стоїть на позиціях ціннісного утвердження, а отже суперечать самим собі. Мислитель підкреслює, що цінності не просто суб'єктивна реальність, а об'єктивна, яка висуває перед нами вимогу визнати її. «Коли милуємося чудовим краєвидом, коли заглиблюємося у мистецький твір і в нашій душі відлуннують його цінності, коли захоплюємося високоморальним учинком якоїсь людини і в нас глибоко проймають її душевні цінності, то виразно відчуваємо, що сприймаємо такі цінності не з боку своєї суб'єктивної свідомості, а з боку об'єкта, реального предмета». [2, с. 30]

Й. Гессен зосереджує нашу увагу на слушній думці, що споглядання красот гір, палахкотіння вогню, течії води, прекрасної картини, музики, вистави, краєвидів старовинного міста – все це возвеличує душу людини, викликає в її душі відчуття того, що життя – це велике благо і воно вартує того, щоб бути прожитим. Можемо зробити висновок, що прекрасне, яке «витікає» з предметів укорінює людини у бутті, виступає підставою природження смислів буття. На думку Й. Гессена цінності мають онтологічну природу. Вони є кінцевими пунктами духовних прагнень людини до досконалості та довершеності. Об'єктивність цінностей виразно виступає завдяки тому, що існує щось – безумовне та абсолютне, а саме Бог як вища сутність, як гарант існування цінностей у світі.

Філософ зазначає, що представники ціннісного скептицизму та релятивізму знаходять підтримку в особі Ф. Ніцше, який робить спробу здійснити «переоцінку цінностей», в натуралізмі, який шукає підтримки в психоаналізі З. Фрейда. Й. Гессен, сперечаючись з творцем психоаналізу наголошує, що дух витісняє інстинкти і вони не можуть займати панівне місце в душі людини. Деякі ідеї Й. Гессен ріднять його з думками Г. С. Сковороди, оскільки він тлумачить людину як таку, якій властивий «двошаровий характер» і вона – це «мандрівник між двома світами»: нижньою частиною душі належить до світу природи, а верхньою – підноситься до світу духу, до царини ідей та цінностей. Мислителів належать такі слова про людину: «Людина – це проломина в царині цінностей, брама до цінностей» і такою вона є завдяки своєму духу, глибинною сутністю якого є свобода. Мета життя людини – це реалізація ідеальних цінностей. Зазначимо, що людина, яка перебуває під тотальним впливом несвободи, в симуляризованому світі не може достотним чином реалізувати духовні цінності. Правда, філософ наголошує на волі до реалізації, на бажання і прагненні людини приносити у цей світ промінчик світла. Й. Гессен вважає, що саме буття вже є цінністю і в «... глибинному ядрі й основі його не можна вважати цілком байдужим до цінностей». [2, с.37] Філософ розтлумачує свою думку так: «... засада буття – це водночас засада цінності; основу життя світу треба мислити як дійсність цінностей», отже життя має сенс, якщо у ньому реалізуються цінності. [2, с. 37]

Й. Гессен як католицький священник підкреслює, що Бог постає гарантом реалізації цінності, а отже сенсу життя, трансцендентні сили здатні живити волю людини до реалізації духовних цінностей. Слова філософа співзвучні з думкою С. К'єркегора: «Господь турбується навіть про найменше». [5, с.35] Й. Гессен додає, що людині притаманні релігійні задатки «в одного вони розвинені дужче, в іншого – слабкіше» і жодна людина не позбавлена їх. [2, с. 39] Можна сказати, що слідом за Р. Декартом, Г. Лейбніцом (який вважав, що деякі задатки вроджені), І. Кантом, Й. Гессен вважає їх вродженими або апріорно даними. Усвідомлення божественного приходить до кожної людини: «У житті кожної людини трапляються хвилини, коли вона усвідомлює скінченність і зумовленість власної суті, випадковість власного буття, а відтак свою реальну прив'язаність із абсолютною суттю». [2,

с.39] Запереченням Й. Гессену може бути те, що коли людина зазнає глибокого нестерпного душевного болю і робить висновок, що вона не заслужила у Бога такої участі, може відбутися акт зневіри як вияв душевного розпачу, а отже «відпадиння» від Бога. Відповіддю Й. Гессена на це заперечення є переконаність у тому, що душа наближається до Бога «внаслідок життєвих незгод і гіркот, страждань і ударів долі», оскільки «коли душу ятрить нестерпний біль, тоді ми усвідомлюємо глибше, ніж звичайно, свою скінченність і слабкість, свою малість і нікчемність». [2, с.42] Й. Гессен впевнений, що у своїй безпорадності ми завжди будемо шукати більшу та вищу силу від якої чекаємо допомоги і спасіння. Й. Гессен наголошує, що коли ми споглядаємо як за обрій ховається сонце, осягаючи своїм промінням світ, то відчуваємо, як «наші почуття вперед і вгору піднімаються» (Гете) і закликає «sursum corda!» - (лат. = піднімайте серця вгору!)

Божественні почуття можуть прийти до людини внаслідок вражень від мистецтва «на звуках музики їхня душа лине до царства трансцендентного та абсолютного), зустрічі від шляхетної людини «коли все наше ество осявають цінності її душі», божественний досвід нам передає саме «життя, з його вершинами й глибинами, мажорними й мінорними тонами. Зазначимо, що таку прекрасну теорію філософа не завжди сприймає сучасна людина, яку Ж. Бодріяр називає «порожньою оболонкою». Сучасна людина не хоче прийняти те, що «у цьому світі муки й страждання набувають високого сенсу: вони постають засобами й знаряддями на шляху до створення духовної людини, перейнятої Богом особистості». [2, с. 42] Так, зокрема у своїй праці «Суспільство видовищ» Гі Дебор вказав на одну з визначальних характеристик нашого суспільства, яка полягає у владі видовищ, владі вистав, владі образу. В основі техніки врядування лежить модернізоване видовище. Одна з головних проблем нашого часу - це «політика-видовище», «правосуддя-видовище», «медицина-видовище» тощо.[1]

Теперішнього дня людина переживає поразку свободи і в своїй безпорадності вдається до узагальненого конформізму: гроші та влада ось кумири нашого дня. Ми спостерігаємо поразку «мудрості», неспроможної прямо дивитись на наше «буття-для-смерті». Вартує погодитися з висновком К. Касторіадіса, автора праці «Бюрократичне суспільство», що західна культура, приречена на порожнечу змісту та на випробування свободою, сучасна людина не знає, чи хоче вона бути свobodною, або не знає що робити з цією свободою. [9, с. 224] Як відзначає Ж. Рюс: «Цілковита втрата всякого смислу, необмежене зростання споживацького інтересу, нажахана втеча від голих знаків порожнечі. Криза культури, криза освіти, занепад суспільства, де панує нонсенс, перетворення свободи на голий знак порожнечі — як розуміти всі ці розмаїті зміни і ці кризи, ці численні розлами і розриви?». [9, с. 226. Вагомість філософської думки Й. Гессена полягає у вимозі дбати про «зростання душі», оскільки «душа може зростати лише тоді, коли про неї дбають», тому що «по-справжньому культурна людина відчуває глибоку потребу внутрішньо зосередитися і серйозно усвідомити себе». [2, с.71]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дебор Г. Общество спектакля [Электронный ресурс] / Г.Дебор ; [пер. с фр. С.Офертаса и М.Якубович]. – М. : Логос, 1999. 224 с. – Режим доступа : [htt: // www. koob.ru / debord](http://www.koob.ru/debord)
2. Гессен Й. Сенс життя / Йоганнес Гессен: Пер. із нім. Максима Маурітсона. Київ : Пульсари, 2009. – 134 [1] с.
3. Гуревич П.С. Философская антропология: учебное пособие /П.С. Гуревич. – М. : Издательство «Омега- Л.», 2008. 607 с.

4. Кант И. Критика чистого разума. – Симферополь: «Реноме», 1998. - 528 с.
5. Кьеркегор С. Страх и трепет / Серен Кьеркегор: Пер. с дат. – М.: Республика, 1993. – 383 с. – (Б-ка этич. Мысли)
6. Липовецкий Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Пер. с франц. В. В. Кузнецова. – СПб.: Владимир Даль, 2001. – 332 с.
7. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади : Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. – / Фрідріх Ніцше / Київ. Видавництво «Основи». Видавництво художньої літератури, 1993. – 414 с.
8. Прокопович Ф. Богословское учение о состоянии неповрежденного человека или о том, каков был Адам в раю / Феофан Прокопович. – М, 1875. – 125 с.
9. Рюс, Жаклін. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Пер. з фр. В. Шовкун. — К: Основи, 1998. — 669 с.
10. Франк С. Сенс життя / І.В.Жеребило. Проблема сенсу в житті української середньовічної філософії; Національний банк України, Львівський банківський інститут. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. - С.121-223.
11. Хайек Ф.А. Дорога к рабству // Вопросы философии. – 1990. – №12. – С.124-146.